

Vita: min? avagy a nyelvművelés visszavág?

(Balázs Géza: „A magyar nyelv elé mozdításáról...” Vitairat a nyelvművelésért. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005, 173 oldal.)

Ha egy szerző vitairatot indít útjára, annak nyilván megvan az oka. Ha a vitairat a nyelvművelés ügye mellett száll síkra, az azt jelenti, hogy annak megítélésével kapcsolatban sok minden tisztázásra vár. Balázs Géza munkája ennek a feladatnak igyekszik eleget tenni.

A könyv címét értelmezve („*A magyar nyelv elé mozdításáról...*” *Vitairat a nyelvművelésért*) olyan érzésünk támad, hogy valamely régi, nyelvújítás kori mű tudatos fölidézése a cél. A szerző az első oldalakon maga igazít el a címadás okát illetően: gr. Teleki László ugyanezen a címen megjelent munkáját, s annak elveit fogalmazza meg ars poeticaként. Azaz, a kritikákat, az ellenkező véleményeket mindig meg kell fontolni, ha kell, meg kell fogadni, de a tudományos vita nem egyenlő a személyeskedéssel, az indulati érveléssel. Ezek csak akadályozzák a tudományos fejlődést.

S hogy ezek a vezérelvek miért is olyan fontosak?

A magyar nyelvművelés – különösen az utóbbi tizenöt évben – parázs viták, bírálatok kereszt-tüzeiben „edződik”. A rendszerváltást megelőző évtizedekben viszonylag egységes volt a megítélése, tudniillik az igényesebb nyelvhasználat minél szélesebb terjesztésében játszott szerepét általában a közvélemény és általában a szakma is elfogadta. A magyar nyelv iránt érdeklődő (felelősséget érző) emberek körében komoly népszerűsége tettek szert Lőrincze Lajos, Kovalovszky Miklós, Grétsy László és más jeles nyelvészek ismeretterjesztő műsorai, írásai. A nyelvművelő mozgalom a társadalom valamennyi rétegében talált követőkre, támogatókra, s ha olykor föl is bukkantak túlzó, szélsőséges, a hozzáértést nélkülöző megnyilvánulások, az alapvető célkitűzést, a nyelvi igényesség magasabb szintre emelését feltétlenül értékelni kell(ene).

Hatását tekintve a nyelvművelés csöppet sem volt eredménytelen: a magyar társadalomban már bizonyíthatóan hosszú évszázadok óta meglévő nyelvapolási igényt tovább erősítette, igyekezett szakszerű mederben tartani, annak irányt szabni (a szélsőséges nyelvvédelemtől pedig maga is elzárkózott és elzárkózik).

Nagyjából azonban a nyolcvanas évektől, de főleg 1990-től nagyon komoly önvizsgálatra kényszerült ez az alkalmazott tudományág. Az önmagával való szembenézés egyfelől „önkéntes alapon”, az új nyelvészeti módszerek fényében, másrészt a nyelvészet más területei felől érkező kritikai hangoknak köszönhetően zajlott – és zajlik ma is.

Ebben az erős kritikai viszonyulásban a **társas nyelvészet** néhány képviselője játssza a főszerepet. Enyhén fogalmazva is igen elmarasztaló véleménnyel vannak a nyelvművelésről, ami önmagában nem baj, csak véleménykülönbség. A szerzőt nem is ez, hanem a befeketítő, a nyelvművelést káros áltudománynak beállító szemlélet zavarja (s az, hogy ez a szemlélet az írott és

elektronikus sajtóban sokszor egyoldalúan kap helyet), amely nem az építő vitát, hanem a lejáratást szolgálja. Ráadásul gyakran összetévesztve a szakemberek által fémjelzett **nyelvművelést** a **nyelvédelemmel**. Utóbbi alatt azt a tevékenységet értjük, amelyet lelkes, az anyanyelvükért felelősséget érző laikusok végeznek – sokszor bizony érzelmekkel, indulatokkal átszőve, ami összességében inkább árt, semmint használ.

Így aztán érthető, hogy a köteten végigvonul a nyelvművelést ért vádak számbavétele és az azokkal való szembenézés. Balázs Géza nemcsak a címadáskor nyúl vissza az elődök szellemiségéhez, hanem az egyes „vádpontok” tárgyalásánál is. A reformáció korának hitvitázó műveit idézi vitamódszerében: a bírálók, az ellenzők állításait közli (pontos hivatkozásokkal), majd ezeket cáfolja logikus, olykor érzelmektől sem mentes módon.

A nyelvművelést ért bírálatok természetesen jól hozzárendelhetők azokhoz a fontos, a mai magyar nyelvhez kapcsolódó vitákhoz, amelyeket a szakma a legfontosabb, nyelv és társadalom kapcsolatát érintő problémáknak tart a 90-es évektől napjainkig eltelt időszakban. Azaz a **nyelvi norma vitája** (van-e norma, hogyan értelmezhető, vajon mennyire kirekesztő szemléletű stb.), a **határon túli magyar nyelvváltozatok kérdése** (önálló nyelvi központok vagy a magyar köznyelv helyi változatai; rétegződésük, sorsuk stb.), a harmadik nagy vita: **diszkriminatív-e a nyelvművelés** és a nagy vihart kavart **nyelvtörvény** problémája.

A „négy nagy” vitatéma mellett számos egyéb, „forró” témát is tárgyal a könyv, így például a helyes-helytelen nyelvészeti értelmezése, az idegen szavak kérdése, a kétnyelvűség problematikája vagy éppen a „nyelvromlás” körüljárása.

A vitairat ebben az értelemben egy válasz. Azokra a többnyire túlzó vádakra, amelyek az utóbbi évtizedekben érték a nyelvművelést. Azt a nagyon sokak által támogatott mozgalmat, amely „[...] rendszerint a kulturális elszegényedéssel, a lecsúszással szemben foglalt állást; a kultúra értékeinek (hagyományainak) őrzéséért, a közműveltség emeléséért szállt síkra. Ezzel alapvető értékörző és emancipációs (participációs) törekvéseket támogatott. Minderre figyelemmel kell lennünk akkor, amikor a nyelvművelést kritizáljuk, illetve jövőjén gondolkodunk” (160).

A könyv azonban nem kerüli meg a jogos önvizsgálat szükségességét. A bírálók által számon kért utóbbi új, korszerű tudományos módszereknek szervesen be kell épülnie a nyelvművelésbe, tágabb értelemben a **nyelvstratégiába**. Abba a nagyszabású nyelvtervezési folyamatba, amelynek **egyaránt** része a társas nyelvészet, a leíró nyelvészet, a nyelvművelés és valamennyi irányzata a mai magyar nyelvészetnek.

Balázs Géza erről a jelenbeli/jövőbeni feladatról is szól könyve utolsó fejezeteiben, rámutatva arra, hogy a kommunikáció problémája messze nem csak nyelvi ügy: része annak a globális egyensúlyi zavarnak, amely mai világunkat jellemzi.

A vitairatot minden olyan, a magyar nyelv iránt érdeklődő olvasónak ajánlhatjuk, aki szeretne tisztán látni a nyelvművelés múltját, jelene és jövőbeni főbb feladatait illetően. A kötet egy-két túlzástól eltekintve mindvégig korrekt és mértéktartó: jellegéből adódóan is olvasmányos, helyenként csipkelődő hangvétele nemcsak hasznos, de szórakoztató olvasmányá teszi.

Máté Bálint